

УДК 343.985

О. В. ПЧЕЛІНА,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів слідства та дізнання
Харківського національного університету внутрішніх справ

ТАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Розкрито зміст поняття тактичного завдання розслідування та його зв'язок з предметом доказування у кримінальних справах. З урахуванням особливостей предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини, обумовлених механізмом вчинення злочинів зазначеної категорії, сформульовано тактичні завдання розслідування економічних злочинів.

Розслідування економічних злочинів здійснюється за типовою програмою, яка передбачає доказування переліку обставин, зазначених у статтях 23 і 64 Кримінально-процесуального кодексу (далі – КПК) України [1]. Криміналістика як прикладна наука пристосовує перелік обставин, що підлягають доказуванню, до типових умов, які виникають при розслідуванні злочинів окремих видів. Тому, на наш погляд, обставини, які підлягають встановленню (входять до складу предмета доказування) у кримінальній справі, зокрема про економічні злочини, доцільно виокремлювати як тактичні завдання розслідування. Останні формуються з урахуванням специфіки предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини. Саме цим і обумовлюється **актуальність** даної статті.

Поняття тактичного завдання, його значення та місце в методиці розслідування, а також його зв'язок з елементами предмета доказування у кримінальних справах, зокрема у справах про економічні злочини, були предметом уваги у працях В. С. Бурданової, А. Ф. Волобуєва, М. С. Казаренко, В. А. Образцова, В. В. Тищенко тощо. Але незважаючи на низку сформульованих принципово важливих положень у працях названих учених, залишається низка дискусійних питань, на вирішення яких спрямована дана стаття.

Під тактичним завданням розслідування слід розуміти окреме (проміжне) завдання на шляху вирішення певного загального (стратегічного) завдання кримінального судочинства, пов'язаного із застосуванням криміналістичних засобів, прийомів та методів [2, с. 84].

Тактичні завдання розслідування виконують важливу функцію структуризації процесу розслідування, виділення окремих його проміжків і зосередження на них уваги органу дізнання чи

розслідування [3, с. 127–128]. Як зазначає В. С. Бурданова, вони завжди конкретні й потребують доказування [4, с. 38–42].

Поняття тактичного завдання розслідування сформувалося в результаті накопичення, розвитку та інтеграції знань наук кримінального процесу та криміналістики. У загальному вигляді завдання розслідування у кримінальних справах визначаються ст. 64 КПК України, де наводиться перелік обставин, що підлягають доказуванню. Але шляхи їх вирішення можуть бути різними та залежать від багатьох обставин, зокрема від виду злочину, особливостей механізму його вчинення, особливостей ситуацій, що виникали під час розслідування [5, с. 74].

Ми вважаємо, що тактичні завдання розслідування як втілення елементів предмета доказування повинні визначатися в тій частині криміналістичних методик, де йдеться про особливості порушення кримінальної справи та початкового етапу розслідування. Тактичні завдання розслідування є також складовим елементом планування та організації розслідування злочинів як структурного елементу кожної методики розслідування.

Тактичні завдання розслідування економічних злочинів формуються з урахуванням особливостей предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини, обумовлених механізмом учинення злочинів зазначеної категорії. Серед основних особливостей механізму економічних злочинів, що обумовлюють специфічність предмета доказування у кримінальних справах зазначеної категорії, потрібно виділити:

- використання статусу та атрибутів підприємств;
- надання злочинам вигляду господарських правопорушень;

– учинення злочинів групою осіб з розподіленням функцій.

Основною особливістю предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини є те, що одночасному доказуванню підлягає сукупність (комплекс) злочинів, а не кожний злочин відокремлено один від одного. Одним із головних факторів існування комплексу злочинів як системи є наявність між злочинами тісного зв'язку, який об'єднує їх у єдиний ланцюг злочинної поведінки. Цей ланцюг характеризується наявністю основних та підпорядкованих злочинів, де останні становлять собою спосіб чи необхідну умову вчинення основного злочину.

Встановлення обставин, які входять до складу предмета доказування у справах про економічні злочини, ми розглядаємо як проміжні завдання з огляду на те, що стратегічне завдання в кожній кримінальній справі визначене у ст. 2 КПК України [1], де йдеться про швидке і повне розкриття злочину, викриття винних тощо. Ми виходимо з того, що для вирішення такого узагальненого (дійсно стратегічного) завдання потрібно виділити низку тактичних завдань, основу яких закладають обставини, що входять у предмет доказування.

Звичайно ці тактичні завдання, у свою чергу, можуть бути поділені на менш масштабні тактичні завдання, які для свого вирішення потребують застосування певних криміналістичних засобів і прийомів.

Тож розглянемо детальніше вплив окремих особливостей предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини на формулювання відповідних тактичних завдань розслідування.

Специфіка події економічного злочину як певної злочинної технології полягає в тому, що він являє собою складну систему дій групи осіб, у яких містяться ознаки об'єктивної сторони кількох злочинів, поєднаних єдиним задумом (метою). Тому під час розслідування економічних злочинів потрібно зважати на те, що одночасному доказуванню підлягають обставини стосовно вчинення не одного злочину, а одразу їх сукупності (комплексу), поєднаних єдиним задумом. Паралельному встановленню поряд з елементами події економічного злочину підлягають такі елементи предмета доказування, як об'єкт та предмет економічного посягання, а також характер і розмір шкоди, завданої економічним злочинцем. Вказана специфіка враховується в методиці розслідування під час формулювання тактичних завдань роз-

слідування, що висуваються перед особою, яка веде провадження у кримінальній справі, під час встановлення елементів події економічного злочину:

1. Чи є вчинене діяння (дія або бездіяльність) суспільно небезпечним?
2. Вчинене діяння є економічним злочинцем чи господарським правопорушенням?
3. Вчинений економічний злочин є одиночним чи являє собою сукупність (комплекс) злочинів?
4. Які економічні суспільно небезпечні діяння є основними, а які підпорядкованими?
5. Яку функцію виконують підпорядковані злочини стосовно основного?
6. Яким способом вчинено економічний злочин (які способи його підготовки та приховування)?
7. Де вчинено економічний злочин (де здійснювалися підготовка, безпосереднє виконання та приховування злочину)?
8. Коли вчинено економічний злочин?
9. Що було предметом посягання (яке майно та цінності)?
10. Чи завдано економічним злочинцем шкоду потерпілому та яку (матеріальну чи моральну)?
11. Чи перебуває завдана шкода у причинному зв'язку з економічним суспільно небезпечним діянням?
12. Якщо злочинцем завдано матеріальну шкоду, то в якому вигляді – втрат чи упущеної вигоди?
13. Який розмір завданої матеріальної шкоди?
14. Якщо завдано моральну шкоду, то в чому вона виражена?
15. Який грошовий еквівалент заподіяної моральної шкоди та з урахуванням яких обставин його визначено?

Економічні злочини – це корисливі діяння, вчинені особами з використанням легальних форм господарської діяльності чи повноважень щодо контролю за цією діяльністю [6, с. 27–30]. Тобто для механізму економічних злочинів характерним є використання підприємств (їх атрибутів та статусу). Це дає злочинцеві змогу полегшити досягнення свого злочинного задуму шляхом використання репутації підприємства, його майна, банківських рахунків, печаток тощо та шляхом використання можливості укладати від його імені господарсько-фінансові операції. Ці особливості безпосередньо впливають на вибір способів учинення економічних злочинів та доповнюють перелік обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних справах про економічні злочини. У зв'язку з цим

обов'язковому встановленню підлягають всі обставини, які характеризують підприємство та його діяльність, вказують на його місце в механізмі вчинення економічного злочину. Для економічних злочинів характерний спеціальний суб'єкт злочину. Вказана особливість впливає на процес встановлення вини обвинуваченого та мотивів злочину. Названі положення також реалізуються у тактичних завданнях розслідування, які передбачають відповіді на такі питання:

1. Із використанням якого підприємства вчинено комплекс економічних злочинів?

2. Чи законно засновано дане підприємство (чи здійснено державну реєстрацію даного підприємства)?

3. Яка організаційно-правова форма підприємства?

4. Кому належить підприємство (хто є власником)?

5. Хто керує підприємством (власник чи найманий керівник)?

6. Які повноваження має власник (засновник), керівник, інші службові особи згідно з установчими документами?

7. Який вид діяльності підприємства?

8. Чи відповідає вид діяльності підприємства, передбачений установчими та дозвільними документами, фактично здійснюваний?

9. Які та з ким існують договірні зобов'язання підприємства?

10. У якому обсязі виконуються договірні зобов'язання?

11. Яке майно належить підприємству?

12. Які банківські рахунки відкриті підприємством та які операції здійснювалися з ними?

13. Яку роль виконувало підприємство під час учинення економічного злочину?

14. Як саме вплинуло використання підприємства під час учинення економічного злочину на вибір способу його вчинення (підготовки, приховування)?

15. Чи надійшло викрадене майно на баланс підприємства?

16. Чи є особи, які несуть відповідальність за зобов'язаннями підприємства своїм власним майном?

17. Які функціональні повноваження має особа, що вчинила економічний злочин?

18. Потерпілою від економічного злочину є фізична чи юридична особа?

19. Яким видом господарської діяльності займалася потерпіла особа?

20. Які відносини існували між потерпілим та особою, яка вчинила економічний злочин?

Особливості предмета доказування у справах

про економічні злочини обумовлені також і тим, що вони вчиняються, як правило, групами осіб з розподіленням функцій щодо основних і підпорядкованих злочинів. Для них характерний складний механізм злочинних технологій, коли виконання окремих складових її ланок розподіляється між членами злочинної групи [6, с. 31–32]. Ця особливість безпосередньо впливає на формулювання переліку обставин, що підлягають встановленню у кримінальній справі, і відображається у відповідних тактичних завданнях розслідування:

1. Скільки осіб брало участь у вчиненні економічного злочину (дві чи більше)?

2. Чи були діяння співучасників у економічному злочині спільними (чи були дії узгоджені між собою, чи були дії спрямовані на досягнення єдиного результату спільними зусиллями, чи існує причинний зв'язок як між діяльністю кожного із співучасників та поведінкою виконавця, так і між діяльністю кожного із співучасників та вчиненням злочину в цілому)?

3. Чи кожному співучаснику притаманна умисна форма вини?

4. Чи існує взаємна усвідомленість співучасників стосовно суспільно небезпечного характеру власних діянь та діянь виконавця, стосовно того, що економічне суспільно небезпечне діяння вчинено ним не одноособово, а спільно хоча б з одним суб'єктом злочину?

5. Яка форма співучасті залежно від згуртованості та стабільності зв'язків притаманна даному економічному злочину (попередня змова групи осіб, організована група, злочинна організація)?

6. Яку роль виконував кожен із співучасників у економічному злочині?

7. Хто зі співучасників безпосередньо вчиняв основний, а хто – підпорядкований (-і) злочин (-и)?

8. Який зв'язок існує між підпорядкованими та основним злочинами?

9. Чи існує план учинення економічного злочину, який його зміст (у випадку вчинення злочину організованими групами чи злочинною організацією)?

Оскільки до предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини повинні бути віднесені криміногенні фактори (причини та умови, що сприяли вчиненню злочину зазначеної категорії), серед тактичних завдань розслідування слід виділяти такі:

1. Які негативні риси, антигромадські установки особи спричинили вчинення економічного злочину?

2. Які фактори (умови) сприяли злочинній поведінці особи (осіб)?

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити **висновок** про те, що перелік завдань,

характерних для того чи іншого етапу розслідування економічних злочинів, формулюється на основі предмета доказування.

Список використаної літератури

1. Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
2. Волобуєв А. Ф. Тактичні завдання розслідування розкрадань майна у сфері підприємницької діяльності / А. Ф. Волобуєв // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 1999. – № 3. – С. 84–90.
3. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Анатолій Федотович Волобуєв. – Х., 2002. – 427 с.
4. Бурданова В. С. Обстоятельства, подлежащие доказыванию по уголовному делу, как важный элемент частных криминалистических методик / В. С. Бурданова // Вестник криминалистики. – 2001. – Вып. 2. – С. 38–42.
5. Казаренко М. С. Про тактичні операції у структурі розслідування економічних злочинів / М. С. Казаренко // Право і Безпека. – 2005. – № 4'6. – С. 73–75.
6. Протидія економічній злочинності / [П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика та ін.]. – Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. – 568 с.

Надійшла до редколегії 18.11.2010

ПЧЕЛИНА О. В. ТАКТИЧЕСКИЕ ЗАДАЧИ РАССЛЕДОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Раскрыто содержание понятия тактической задачи расследования и её связь с предметом доказывания в уголовных делах. В соответствии с указанными особенностями предмета доказывания в уголовных делах об экономических преступлениях, обусловленных механизмом совершения преступлений указанной категории, сформулированы тактические задачи расследования экономических преступлений.

PCHELINA O. TACTICAL TASKS OF ECONOMIC CRIMES INVESTIGATION

The determination of tactical tasks of investigation and its connection with the proving object in criminal cases are explained. The article includes the formulation of tactical tasks of economic crimes investigation in relation to the special features of the proving object in criminal cases of economic crimes that are conditioned by the mechanism of such crimes.
